

ورزنامه، فسطیوس بن اسکوراسیکه، به تصحیح
حسن عاطفی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی،
۱۳۸۸ش.

ایرج افشار

سالهای دراز بود که متن فارسی کهنسال ورزنامه از قسطوس بن اسکوراسیکه (سزگین ۴: ۳۱۷) که یگانه نسخه شناخته آن در دست دوست دانشمند حسن عاطفی (کاشان) بود و خود معرفی خوبی از آن در راهنمای کتاب نوشته بود، در مرکز نشر دانشگاهی خاک می خورد و نظامی بدان داده نمی شد. به تازگی و ناگهانی آن متن بسیار ارزشمند نشر شده است و بدین سر و صورت فقیرانه ای که نشر یافت عاطفی را رنجاند.

حدود هشت سال پیش نمونه حروف چینی را پیش من فرستادند، چون عاطفی انتظار داشت من یادداستی درباره مؤلف و ترجمه عربی او بنویسم. همان وقت متذکر شدم که این طرز حروف چینی ریز «تو هم تو هم» برای چنین متنی شایسته نیست، باید حروف درشت تر باشد و مخصوصاً مطالب هر باب بند به بند شود که خواننده زودتر به مضامین مندرج در متن دستیابی پیدا کند. پس آن را باز پس فرستادم. اکنون دیده می شود که همان صورت حروف چینی ناگوار مقدماتی را چاپ کرده اند. تغییرات پی در پی اداری آن مرکز و نزول مراتب ضروری ویراستاری و دقت نظر در آنجا موجب شد که کتاب به

رسم الخط زبان فارسی و چگونگی نوشتن واژگان فارسی، عربی و ترکی رایج در آن عصر دغدغه منشیان و دبیران بوده است. مهم تر اینکه در این بخش همچنین مطالبی درباره خوشنویسی و خوشنویسان نوشته شده که می توان آن را رساله ای جدا در خوشنویسی دانست. با در نظر گرفتن اینکه تاکنون — دست کم تا جایی که می دانم — در جایی از نوشته های پژوهشگران حوزه خوشنویسی، اشاره ای به این بخش از منشآت سلیمانی نشده، این بخش چنانکه دارای نکات تازه ای باشد، می تواند خوشنویسان و پژوهشگران این حوزه را سودمند افتد.

در پایان کتاب صفحات تصویر از آغازین و پایانی نسخه به چاپ رسیده است.

مصحح اثر با افزودن فهرستهای جداگانه ای از آیات، نامها و القاب، جایها، مشاغل و طوایف، اصطلاحات دیوانی، اصطلاحات ادبی، خوشنویسی و زبانشناسی، کار خواننده را در دستیابی به هر یک از موارد اشاره شده در بالا آسان نموده است.

اما بهتر می بود که مصحح ارجمند در معرفی نسخه، آگاهیهای بیشتری را که در این گونه پژوهشها مرسوم است، در مقدمه اثر در اختیار خواننده می گذاشت. خواننده در معرفی اثر فقط همین عبارت را می خواند: «نسخه خطی منشآت سلیمانی به شماره ۸۸۹۵ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی محفوظ است» (ص ۱۶).

شاید دانستن اندازه و قطع نسخه، طول و عرض سطور آن، تعداد سطور، مذهب بودن یا نبودن، نوع کاغذ و رنگ آن، نوع جلد و ... برای مخاطبان چندان ضروری نباشد، اما آیا دادن توضیحاتی درباره تاریخ کتابت اثر — که البته در پایان نسخه به آن اشاره شده — وجود نسخه های دیگری از اثر در کتابخانه های داخل و خارج از ایران و یا مجموعه های دیگر و اینکه تلاش برای دست یافتن به نسخه های دیگر برای مقابله از سوی مصحح انجام گرفته یا خیر و اینکه آیا این اثر تک نسخه بوده، در مقدمه ضرورتی نداشت؟

منابع:

۱. کریستن سن، آرتور، ایوان در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی، چاپ پنجم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷ش.
۲. ناجی، محمدرضا، فرهنگ و تمدن اسلامی در قلمرو سلمانیان، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۶ش.

همان قواره و ریختی که حروف چینی بدوی شده بود دور از صفحه‌آرایی مناسب انتشار یابد و طبعاً عاطفی را دل چرکین سازد.

عجب‌تر آنکه در این روزگار کدام متن چاپ می‌شود که عاری از هرگونه فهرست کلیدی باشد و تعجب عمده شخص عاطفی همین است. اعلام را در این متن جوینده کم‌وقت چطور باید پیدا کند. کلمات کاربردی کشاورزی را درین کتاب که فلاحت است چه‌گونه می‌باید یافت. همچنین است اصطلاحات نجومی و تقویمی و حیوانات و ابرازها و ...

در مورد بندبند کردن بابها به‌طور مثال وضع باب هشتم (ص ۲۵) را طرح می‌کنم که در بیست‌وهشت سطر متوالی و (بی‌هم) و به اصطلاح حروف چینیها (بی‌بادخور) آمده است. این باب مربوط به رعد و بارندگی است در هر یک از بروج است از حمل تا حوت. چون هر دوازده ماه با «و اگر» جمله آغاز می‌شود، طبعاً ضرورت داشت که دوازده مورد از اول سطر (جداگانه) به چاپ می‌رسید.

همین بندبند کردن در مورد فهرست جزوها (ص ۱-۱۴) نیز می‌بایست مرعی شده بود نه اینکه عنوان بابها (هشتاد و پنج باب) به دنبال هم بیاید و شمایل صفحه‌آرایی همانند نسخه‌های چاپ سنگی عهد فتحعلی شاه باشد (صفحه نهم نمونه‌ای است گویا برای ملاحظه در صفحه).

مقدمه گویا و خوش‌طرح جناب عاطفی حکایتی است از رنجی که ایشان در تحقیق مطالب صرف کرده و فضائل کتاب را گشوده است. گفتنیها را گفته و در مورد تصحیح متن با دقت و نکته‌بینی موارد ضروری را در حاشیه آورده و طبعاً انتظار داشته است که مرکز نشر دانشگاهی توانایی اجرایی تنظیم و ایجاد طرح شکیل و متناسب با چنین متنی را داشته باشد.

هر کس صفحه ۷۲ و ۷۳ را ببیند که مطالب یک‌سره پشت‌سرهم پیش خواننده گذاشته شده است متوجه خواهد شد که دستگاه تولید و ویرایش مرکز نخواستار است هیچ‌گونه رنجی به خود بدهد و ذوقی مناسب اهمیت متن به کار برد.

از مؤلف و مصحح، هیچ خواننده‌ای انتظار تنظیم صفحه‌آرایی ندارد. مؤسسه‌های نشر اکنون وظایفی دارند درین باب که کتاب را به چه طرحی تنظیم و ارائه کنند.

مثلاً وقتی یک جزو به چند باب تقسیم می‌شود و آن جزو در اول صفحه قرار می‌گیرد طبعاً ضرورت دارد که بابها و عنوان فرعی، مجزا و چشم‌گیر، با کمی فاصله، عرضه شود. بنگرید به صفحه ۸۸ و ۸۹ که عنوان باب هفتم و هشتم و نهم و دهم چه وضع مفلوکی دارند.

بنده درد دل خاموش و حیرت و غم‌زدگی دوستم عاطفی را می‌نویسم و لاغیر. او به من چیزی نگفته و گله‌ای نکرده است، ولی چون مسلم می‌دانم چرکین دل شده است مسئله را گشوده و طرح کردم. جز آن شکوه متن را هم بازگویی می‌کنم که اگر زبان داشت حتماً می‌نالید.

در متن می‌گشتم که نام مؤلف را بیابم، زیرا اگرچه فسطیوس (به جای قسطوس یا قسیطوس) که در ورقی از نسخه بوده در روی این جلد آمده از نظر واقعی درست نیست و مسلم است نام او در لاتین Cassianus Bassus Scholasticus است و چون c نمی‌تواند بدل به «ف» (f) ناگزیر بشود روی جلد می‌بایست صورت صحیح نوشته شده بود. همان‌طور که آقای عاطفی در مقدمه متذکر چگونگی نام شده و قسطوس را در کلام خود می‌آورد (ص نه) و در متن هم اگر فسطوس بوده به قسطوس برگردانیده و در حاشیه یادآور عیب شده است (ص ۲۴، ۵۷، ۷۹، ۸۴، ۹۵).^۱ امیدوارم دوست عزیز جناب آقای عاطفی بینندگان کتاب ورزنامه را از ماجرا آگاه فرمایند. اما مرکز نشر باید برای این متن مهم که از نظر زبان فارسی و گنجینه‌ی واژگانی کشاورزی نهایت احترام و اهمیت را دارد اقدامی عاجل برای جبران خسارت از متن بکند:

۱. حروف چینی جدید بشود با رعایت بندبند کردن موارد از قبیل این که جواب پس از طرح مطلب سر سطر گذاشته شود.

۲. تهیه فهرست اعلام و لغات بسیار گسترده با شقوق و جهات لازم آن.

۳. چاپ نسخه‌برگردان سراسر نسخه خطی متن به همراه آن.

۴. شاید چاپ چند صفحه از متن عربی برای آنکه در دست پژوهشگران باشد.

۱. نیز دیده شود: ص ۸۷-۹۳، فهرس المخطوطات الفلاحة - النبات - المیاه و الری، صنعة محمد عیسی صالحیه (و) عبدالله فلیح، کویت، ۱۹۸۸م.